

Men öppet erkännes detta afinden, kärlekens religion behärskar allt fortfarande det fullt medvetna religiösa lifvet, så att hatet endast får gälla såsom en kärlekens ursäkt. Vi se att, där den religiösa synkretsen är trång, där firar fanatismen orgier; när endast kärleken är medveten i den religiösa känslan, växer det mindre medvetna hatet öfver alla gränser. Kunde vi kanske, genom att göra hatet till en beståndsdel i religionen, vidga kärlekens synkrets? För en biologisk åskådning innebär detta intet helgerån och knappast för en vetenskaplig öfver hufvud. Ty tro och tvifvel ha samma rot som kärlek och hat, och i all vetenskap gäller det att afväga tro och tvifvel. I vetenskapen har tviflet alltid, där det icke varit bundet i trons bojar, haft sin betydelsefulla plats. Och religionen är väl dock liksom vetenskapen ett sökande efter sanning. Ett vidhållande af uppenbarelsestandpunkten blir i vår tid alltmer ohållbart. Sanningens relativitet, som är klar för vetenskapen, måste bli det äfven för religionen, om den skall kunna följa med utvecklingen. En efter en ha dogmerna visat sig oförenliga med den högre kunskap, man kommit till. Ännu så sent som på 1700-talet kräfde djäfvulstron sina offer, men hven vägar nu bekänna en sådan tro, om icke någon förrekyt. På det religiösa området såsom på alla andra ha åskådningarna förändrats. Någon absolut sanning kan man icke heller här tala om: i denna relativiteternas värld blir all sanning relativ. Men denna insikt kan aldrig få oss att upphöra med sökandet; äfven om vi aldrig kunde nå till den absoluta sanningen, måste vi sträfvat till ett: excelsior. Och i detta sträfvan spelar hatet, den nedrivande faktorn, en nog så viktig roll, om ock den uppbyggande faktorn, kärlekens, är än viktigare. Jämsides med de paulinska tro, hopp och kärlek skulle vi då få ställa misstro, tvifvel och hat. Men allt fortfarande gäller aposteln's ord: »störst bland dem är kärleken».

Till Rob. Tigerstedts vetenskapslära.

Några tillägg

af

Rolf Lagerborg.

III.

I föregående afsnitt har ådagalagts, att begrepp som »kraft» och »materie» endast få fattas bildligt; och i vetenskapen helst böra utmönstras. De förleda en nämligen lätt att tro, att de innebära annat och mera än sinnesintryck och föreställningar; ehuru dessa begreppsbilder sakna hvar egen tillvaro utanför mänsklig tanke. Vi falla här offer för arfsynen att förverkliga abstraktioner: vi tänka med skolastiken *universalia sunt realia*. Och desutom offra vi härvid åt substans- och orsakstänkandet med dess kraf på en varaktig urgrund under intryckens tecken och sken. Men vi ha alls icke rätt att tänka ett sådant bärande något som en varaktig verklighet. Snarare kunde det verkliga tänkas som ett *perpetuum mobile* — men lika litet som något sådant skall vetenskapen någonsin uppdraga detta förment mer verkliga än företelserna själfva.

När naturvetenskapen öfvergett teoriernas ting- och substansföreställande för att fatta endast lagbundenheten, företelsers sammanhang som för oss verkligt och varaktigt, då skall en ny tingens ordning uppgått för den. Ty materie och substratförklarandet har varit denna vetenskaps centrala vehikel och dessvärre dess centrala problem — att det varit ett skenproblem börjar man ändtligen inse.

1.

Materieproblemet och substansföreställandet förknippa sig ouppslösligt med vissa andra begreppsbildningar — och andra skenproblem. Främst har materieförklarandet ledt till att afskilja *själslivet* från de naturföreteelser, som höra under naturforskningen: i sjäslifvet stöter man på ett faktum, som svårigen går att underordna dess öfliga förklaringsätt. »Vi kunna icke bilda oss den aflägsnaste föreställning därom», skriver Tigerstedt (s. 88), »huru materiella processer i hjärnan kunna gifva upphof till våra medvetna förmimmelser.» Att så är fallet, tyckes han icke betvifla; det enda han därvid undrar öfver, är *huru* det materiella lifvet kan omsättas i själsiskt lif — här räcker ju ingen förklaring med »fysikaliska och kemiska verkande orsaker».

Men i stället för att han borde sluta, att felet ligger hos dessa, att det naturvetenskapliga fattandet förbiser det grundfaktum, att vi fönimma och tänka — som om det icke hörde naturen till: i stället för att vakna till en kritik af förklaringsätten, lämnar han som så många andra sjäslifvet ur räkningen, i uppenbar strid mot sin egen förmaning (s. 26—27) att, såsom ett ferment för vetenskapens fortsatta utveckling, beakta hvad som strider mot gängse åskådningssätt: det händer att sådana fakta visa, »att denna åskådning varit falsk och tvinga vetenskapen att i större eller mindre grad modifiera eller måhända helt och hållet öfvergifva densamma».

Och detta är just hvad som måste ske. Det hjälper ej att förklara, såsom också Tigerstedt (Naturforskn. och världsförkl. Sv. Lit. Sällsk. Förh. Upps. 19, ss. 8—9), att naturforskningen har att befatta sig allenast med »den till sinnevärlden hörande naturen». Ty sinnevärlden är oss främst sjäslif, alltså måste sjäslifvet med, låt vara att det icke faller under de yttre sinness erfarenhet, på grund af hvilken vi fatta tro till en förment »materie». Vi skola nedan finna, att denna s. k. yttre erfarenhet och en s. k. inre erfarenhet endast godtyckligt skiljas; och vi inse redan, att det är det rena godtycket att utesluta sjäslifvet från naturens öfriga företeelser. Man

begår denna synd af praktiska skäl och (för att citera Tigerstedt i hans föredrag till Wienbarnens förmån) »bunden af de inom skräet härkande åskådningarna». Men just detta är af ondo.

»*Naturvetenskapens mål*», har Tigerstedt skrivit och kursiverat (Naturforskningens mål och gränser, F. T. 1878, II s. 8) »är att ur naturen förklara naturen i dess största omfattning, d. v. s. att uppenbara de lagar, som alla företeelser i naturen följa.» — Men för att uppnå detta, måste naturvetenskapen bekämpa sig att utvidga sina förklaringsätt, så också sjäslifvet rymmes med. Det drar man sig likväl för; men man drog sig också i långa tider för att ge lifvets fysiologiska företeelser rum under de synpunkter, som ställdes på den döda naturen. Också Tigerstedt intalar sig, att sjäslifvet icke angår naturforskningen (s. 92), och tröstad af denna villomening, går han på i de gamla spåren — låt vara reserverande sig mot att den världsbild man sålunda uppnår vore definitiv och bevisad.

Men »ju längre ett sådant tillstånd fortfar», för att åter citera Tigerstedt själf (s. 27), i fråga om gällande föreställningssätt som icke tillräckligt pröfvats, »desto mera antaga de allmänna teoretiska föreställningarna karaktären af en gång för alla fastslagna, bestående sanningar, desto djupare inrista de sig i det vetenskapliga medvetandet, desto svårare blir det att mot dem inleda en strid.» — Att begynna en sådan strid mot ensidigt materieförklarande är emellertid en hufvuduppgift för naturvetenskaplig kritik.

Här gäller hvad Tigerstedt uttalat om vetenskapernas frigörelse från skolasitiska skedens begreppskunskap (s. 12): »början till klarhet vanns först, då problemen angreps från en helt annan utgångspunkt, i det man slutligen insåg, att naturen icke kan uttänkas, utan måste utforskas». Tigerstedt har mera rätt än han tror, då han härvid anmärker (s. 11), att »i afseende å vissa spörsmål» dessa förgångna skeden »icke ligga så synnerligen långt tillbaka».

Ty i den beträffande väsensfrågan »materie» och »själ» söker man alltför på tänkandets väg en bro öfver en begrepps-

motsättning, som intet tankesprång rår på. Men denna, såsom man kallat den, oöfverkomliga afgrund, detta gapande svalg för vår tanke har man insprängt själf. Och här finnes ingen annan råd än att uppge »resultatlösa meningsutbyten», att beskedligt »börja från början» — »från en helt annan utgångspunkt» (s. 38).

2.

Skenproblemet »själ» och »materie» föranledes af en begrepps-bildning, som endast har metafysisk grund. Pröfvas begreppen på nytt, så bortfaller problemet — hvad »själen» beträffar veta vi af gammalt, att nyfödelse är enda vägen till frälsning.

När man fingerat en »själ», ursprungligen tänkt som andedräkt, som fläkt, som luft; när man, såsom en motsättning till »materiens» *ens metaphysicum* uppställt ett »själens» *ens metaphysicum*, så är det icke att undra på, att man sedan ej finner en öfvergång mellan dessa konträra begrepp (och de bli kontradiktoriska, ifall man, såsom öffligt varit, bestämmer »själen» som »immateriell» i förment analogi med luften). Eklatant träder detta i dagen t. ex. vid den förbryllande fråga, som ställts af Du Bois-Reymond: »Welche denkbare Verbindung besteht zwischen bestimmten Bewegungen bestimmter Atome in meinem Gehirn einerseits, andererseits den für mich ursprünglichen, nicht weiter definierbaren, nicht wegzuleugnenden Tatsachen: Ich fühle Schmerz, fühle Lust, ich schmecke süß, rieche Rosenduft, höre Orgelton, sehe Roth und der ebenso unmittelbar daraus fließenden Gewissheit: Also bin ich?» (Über d. Grenzen d. Naturerkennens, Reden I, s. 123.)

Att söka slå bryggor öfver denna begreppsklyfta vore bortkastad möda. Men klyftan fyller sig själf, om man afstår från att »förklara» med en »materie» och dess atomer, om man upp-löser denna »materie» i dess verkliga enkla beståndsdelar, nämligen sinnesintryck; och så beskrifver allt i naturen med att sammanställa förnimmelser.

Vi ha sett att begreppet »materie», med tytföljande konstruktioner, kommer af sinnesförnimmelser, som kombineras och förbegrepps-ligas. Och låt vara att de förnimmelser, som härvid betyda mest, icke äro de sinnes, som ge oss orgeltönen och rosendoften, så äro de icke heller väsensolika dessa. Kriterier såsom utsträckning och andra »materiens» grundkvaliteter, som alltför länge tjänat som en tudelningsgrund — mellan tillförlitliga intryck och otillförlitliga, mellan vissa livets förteelser och dessas fysikaliska och kemiska, förment »verkliga beskaffenhet» (ss. 56, 87) — dem ha vi redan afslöjat som bedrägliga värdemätare: när Tigerstedt »förklarar» t. ex. ljud som »materiella» delars rörelse, beskrifver han allenast intryck med andra intryck, men icke något mindre verkligt med en verkligare beskaffenhet. I regeln fatta naturforskare också vårt kroppsliga lif som något mera verkligt än det flyktiga själiska, och icke sällan som »orsak» till detta själiska — emedan de äro vana att operera med »materie» och emedan detta kroppsliga är åskädligare, påtagligare och enklare att förstå sig i mekanikens bildspråk. Så »förklarar» man obekymradt att en människa bär sig förtryckt åt, är vresig, är melan-kolisk, känner ångest, har fixa idéer, med att säga att »orsaken» här till är, att hennes nervösa funktioner ha det eller det fysologiska felet (på grund af andra närmare »fysikaliska och kemiska verkande orsaker»). Vi låta oss dessvärre gå till en sådan banal »förklaring» — icke ens naturforskaren, och ofta allraminst han, fattar utan vidare, att begreppen »orsak» och »verkan» allraminst höra hit: vi ha icke att återföra det ena till det andra; vi allenast komplettera en erfarenhet med en annan, med hvilken den uppträder samfäldt.

I stället för att undra öfver, huru vårt själslif, som vi ju endast påträffa i samband med fysologiskt lif, kan sammanhånga med detta, borde en vetenskaplig kritiker undra, att man sätter i fråga att fatta själslivets förteelser som något totalt för sig. Och söka vi fenomenens betingelser, själslivets såväl som den förmenta »materiens», på gemensam boten, så häpna vi icke längre öfver, att »materie» i rörelse (alltså de sinnesintryck vi förbegrepps-liga till materie), kan för-

knippas med andra intryck; eller öfver att fysiologiskt lif, d. ä. våra intryck däraf, kan stå i samband med sjäslif. Vi borde då också grufva oss öfver en hel del andra konstanta sammanhang: öfver att elden är både varm och lysande eller isen både kall och våt, öfver huru rörelse kan »öfvergå» i värme, eller öfver att vatten ter sig som is vid en viss temperatur och som ånga vid en annan. Vi konstatera faktum, vi tro icke att här föreligger en omsättning af en entitet i en annan entitet, som vore väsensdifferent; vi fatta att vi ha att göra endast med förmimmelser, med synpunkter hos oss själfva på ett och samma skeende.

Den afgränsning vi införa mellan psykiskt och fysiskt, den finnes icke i företeelserna, den ligger helt hos oss själfva; det är vår egen begränsning vi öfverföra på skeendet. Endast där man bertagits af materieföreställandet, kan man, såsom Du Bois-Reymond (a. a. s. 130), fråga sig huru materien kan förnimma och tänka: vi borde i stället fråga, huru *vi* förnimma och tänka »materien» och huru vi så envist tro, att den verkligen är till och är företeelsernas »verkliga väsen».

3.

Men förmår man sig kanske att erkänna, att den oss gifna världen genomgående är byggd af förmimmelser och att den i vetenskapen bör beskrifvas med dem (och icke, annat än stundom i bild, med »materie» i rörelse), så skall det alltför väcka undran, huru detta låter sig göra med våra känslor och tankar. Att våra sinnesförmimmelser äro förknippade med fysikaliska och fysiologiska fenomen, hvilka vi ha rätt att fatta som ett föregående skede i ett fortlöpande sammanhang, det betvifla vi icke; här tyckes därför en enhetlig synpunkt lättare att vinna. — Däremot följer sig sambandet mellan våra känslor och tankar och de yttre sinnenas värld. Det fysikaliska skeende, som utmynnar i sinnesförmimmelser, kunna vi alltid nå äfven med andra sinnen; men dessa yttre sinnen underrätta oss icke eller icke direkt, om våra känslor och tankar. Och våra känslor och tankar äro dubbelt isolerade, i det att

de endast äro tillgängliga för *en* individ, medan förmimmelsernas yttre erfarenhet är öppen för alla sinnesbegäfvade. Men »ett faktum kan endast då bilda grundvalen för en vetenskaplig behandling», inskräper med rätta Tigerstedt (s. 23), »när detsamma icke står fullständigt isolerad, utan låter sig sammanställas med andra fakta».

Så tyckes en sådan inre erfarenhet vansklig att kombinera med de naturföreteelser, som falla under de yttre sinnenas och som man därför betraktat som naturvetenskapens särgebit och inordnat under uppfattningsformen »materie» i rörelse. Och så skall man sannolikt undra, huru det går att införa dessa både denna inre och den yttre erfarenheten i det allomfattande sammanhang, som vetenskapen må sträffa till?

Men i trots af den anförda afgränsningen mellan inre och yttre erfarenhet ha vi här icke att göra med något olikartadt och ojämförbart. Ty de äro båda sjäslif; och vetenskapen har bindande skäl att sluta att allt sjäslif är ett med fysiologiska företeelser, låt vara att denna enhet, hvad känslor och tankar beträffar och trots deras uttrycksrörelser, icke är lika uppenbar som vid yttre sinnesförmimmelser. Det att känslor och tankar uppfattas endast af hvar och en själf, är ej heller ägnadt att skilja dem, hvarken från inre organförmimmelser eller från yttre sinnesförmimmelser. Ty också dessa senare uppträda (så de abnorma förmimmelser, om hvilka ofvan (II: 2) talats, äfvensom intryck i drömmen) stundom allenast för hvar och en själf: »på grund af processer» — för att anföras Tigerstedt i hans utläggning af de s. k. specifika sinnesenergierna (s. 18—19) — »som uteslutande äga rum i det centrala nervsystemet och icke i minsta mån bero på inflytelser från den yttre världen».

Distinktionen i fråga mellan inre och yttre erfarenhet kan icke spjälka naturens beskrifning i väsensolika områden redan för att allt sjäslif, också känslor och tankar, hör samman med fysiologiskt lif och kan fattas som ett förnimmande af vissa organs verksamhet. Att en gräns är omöjlig att vidmakthålla, finna vi genast i tillämpningen: när vi betrakta ett föremål, ha vi en förmimelse af det; när vi så sluta ögonen,

är den minnesbild, som består, en föreställning, en tanke; öppna vi åter ögonen, så är denna inre erfarenhet ånyo förbytt i en yttre. Och gränsen mellan känslorna och sinnes- eller inre organförmimmelser är lika oväsentlig: så snart en känsla stegras, så att den kan lokaliseras, hänförs till vår kropp, är den en art förmimmelse.

4.

Den anförda distinktionen mellan å ena sidan förmimmelser, å den andra känslor och tankar, den inskränker sig väsentligen till att de senare icke förknippas med den projektion utom själslifvet, som åtföljer sinnesintryck.

Men denna projektion till en rummets värld afhänger, liksom materieuppfattningen, af vissa sinnens samverkan; det är en sekundär tydning, icke ett väsenskriterium. Vårt själs-lifs s. k. inre erfarenhet är ju icke tillgänglig för dessa yttre sinnen; vi se icke detta själslif, vi kunna ej känna på det, ej heller väga vi det eller röra vi oss till och ifrån det. Vi ställa det därför icke — eller icke omedelbart — i samband med materie- och rumsföreställningar. Den mera isolerade erfarenhet vi ha af vårt känslo- och tankelif, är alltså det som betingar att detta icke förbindes med den rums- och materieuppfattning, som yttre sinnen bereda oss.

Detsamma vore fallet också med yttre sinnesförmimmelser, låt säga hörselintryck, om de vore de enda, om vi ej hade andra intryck som lärde oss annat om dem: i deras isolation skulle vi icke fatta dem som annat än »subjektivt» själslif. Om en människa föddes orörlig, och med endast ett öga öppet samt alltid förblefve orörlig, också hvad ögats muskler beträffar, så skulle han fatta allt i plan och näppeligen betrakta något som rumsligt och materiellt. Att rums- och materie-föreställandet, hvilket man velat upphöja till utslaggifvande gränskriterium, alldeles icke är annat än en uppfattningsform hos oss, det belyses briljant, om än något smaklöst-drastiskt af Ostwald (Vorlesungen üb. Naturphilosophie, 3 uppl. s. 88) såsom följer. Tänk er ett väsen, säger han unge-

fär, med föga mer en ett sinne och som lefver en del af sin tillvaro i en likartad miljö — låt säga en parasitmask vi stundom ha i vår tarmkanal. Den upptar sin föda utan att söka den; när denna föda växlar, när förändringar inträffa i maskens lif, när den afstötter delar och åldras, så rymmas dessa tilldragelser i *lidens* kategori; någon rumsuppfattning har masken, i sin likformiga miljö och med sitt enda sinne, icke möjlighet att bilda sig (n. b. förutsatt att masken kunde tänka).

Nog af, att rums- och materieuppfattningen i regeln icke förknippas sig med den s. k. inre erfarenheten, det ställer icke denna utanför naturen som väsensolika öfriga förteelser och inkommensurabel med dem. — För öfrigt är det endast när vi introspektivt iakttaga vårt själslif, vi icke omedelbart fatta det i rummets form — vi ha ju icke organ där till. Så snart vi emellertid söka föreställa oss det, inträder den samverkan med andra sinnens åskådningsform, som betingar att vi fatta något som utsträckt och materiellt. Låt vara att vi till synes ha lättare, än hvad den yttre naturen beträffar, att föreställa oss själslifvet utan rum och materie, så kunna vi trots allt icke tänka det utan att förlägga det i rummet. Och med ökade insikter lokalisera vi detta vårt själslif allt noggrannare i en mänsklig kropp; vi lära t. ex., att om vi förstöra vissa hjärncentra, vissa arter själslif därmed omintetgöras. En naturvetenskap, som vill återföra det fysikaliska skeendet till förmentliga »ting», kunde alltså med lika orätt föreställa sig själslifvet enligt Demokritos' troslära som yttersta ting af allt mera eteriserad materie. Så finna vi än en gång, att rums-kriteriet ej duger som afspärrningsgräns mellan medvetet lif och en natur som vore »materie».

Att det tyckes oss så, att vi afskilja själslifvet från den förment »materiella» naturen, är ett arf från primitiva och populära uppfattningssätt, som icke för evigt må klafbinda vår tydning af förteelserna. Att vetenskapen allt än admitterar det, beror på en mänsklig böjelse, som jag tror Ostwald kallat »das Gesetz der Trägheit der Denkgewohnheiten». Men att bryta med ovanan, på grund af analys af materiebegreppet, det har man skäl att begära af en vetenskaplig kritik.

Och uppgiften är dessmera både tidsenlig och tacknämlig som ju »materien» förflyktigas eller alldeles försvinner i vissa moderna forskares världsbild.

Så ha vi icke grund att misströsta om möjligheten att beskrifva allt som sker ur enhetlig synpunkt. »Wenn wir die ganze *materielle Welt*», så anger Mach programmet, »in Elemente auflösen, welche zugleich auch Elemente der *psychischen Welt* sind, die als solche letztere gewöhnlich Empfindungen heissen, ferner die Erforschung der Verbindung, des Zusammenhanges, der gegenseitigen Abhängigkeit dieser *gleichartigen Elemente aller Gebiete* als die einzige Aufgabe der Wissenschaft ansehen; so können wir mit Grund erwarten, auf dieser Vorstellung einen einheitlichen, monistischen Bau aufzuführen und den leidigen verwirrenden Dualismus los zu werden» (Analyse d. Empf. 5 uppl. 1906 s. 255).

5.

Emellertid är detta icke uppnådt i en handvändning; och forskare af en äldre generation skola svårigen bekväma sig att anamma den nya lösen. Det betydde ju en omgestaltning af den reda och enhet i mångfalden, som deras arbete afsett: af hela deras begreppsliif, deras vetandes system. All vetenskaplig kunskap resulterar af en afpassning mellan föreställningar inbördes till en motsägelselös enhet; och hellre skall man afstå från hoppet om fullständig enhetlighet än offra den säkra hälft af en helhetsuppfattning, som materieförklarandet inbringar.

Men hvad man ville begära äfven af äldre forskare är att de icke med tystnad förbigå det vardande nya, allraminst när de skrifa om vetenskaplig kritik. Ty ihjältigas kan det icke och ignoreras ej heller. Tigerstedt kan icke undgått att för egen del taga ställning till de inkast mot »kraft- och »materie»-förklarandet, för hvilka här pläderats och som ju närmast utgått från naturforskarehåll. Också om han själf icke velat rätta sig efter dem, hade han bort omnämna de

nya riktninglinjerna — det hade icke sprängt ramen för hans vackert proportionerade arbete.

Att Tigerstedt alls ingen hänsyn tagit till dessa förnyelsesträfvanden kan tyda på en förkastelsedom. Snarare har han väl afstått från att ingå på dessa djupheter på grund af onödig mistro till sin kunskapskritiska skolning. Skall det nya tagas till tals med ett *video meliora proboque* i en sannolikt snarligen stundande andra, förbättrad upplaga (n. b. främst bättre till utstyrseln, som förlaget bestått väl spar-sam) af Tigerstedts väckande arbete? Här kunde Tigerstedt aflägsna inadekvata uttryckssätt med några de enklaste grepp, icke minst citationstecken — så, för att förebygga missförstånd, allt om »verklig beskaffenhet» och fenomenens »verkliga väsen»; och vidare en del fördomar i kapitlet om världsgåtorna. Ty Tigerstedts agnosticism är för respektfull i dessa stycken; en verklig skeptiker erkänner icke problem, som bero på fiktioner: därmed gör han sig skyldig till att erkänna också dessa.

Men låt vara att Tigerstedt förefaller en smula metafysiskt belastad, så må den, som härvid är utan synd, kasta den första stenen. Prestande vore att hos Tigerstedt spåra en allmänmänsklig företeelse, som illustreras af alltför många af naturforskningens stormän. — Missnöjd och himmelsstormande riktade i sin ungdom Du Bois-Reymond, när han öfvergett teologin, som varit hans första studium, ett häftigt anfall mot kraftbegreppet (Unters. üb. tierische Elektr., 1848, Vorrede): »kraften» var honom ett missfoster af den urgamlä, outrotliga böjelsen att personliggöra naturförloppen; begrepps-paret »kraft» och »materie» var ett uttryck för den dualism, som en gång drifvit människan att befolka lundar och källor, klippor, luft och haf med varelser efter sitt beläte. — Men efter ett kvarts sekels sysslande med »materie» och »kraft» som verkligheter har han uppgett att spjärna: han upphöjer nu »materien» till allenagiltig förklaringsprincip hvad naturvetenskapen vidkommer (jfr ofvan s. 140). Men han erkänner resig-neradt, att den klarhet man därmed uppnår vore »gleichsam

nur Surrogat einer Erklärung» (Üb. d. Grenzen d. Naturerkennens, Reden I s. 111). — Du Bois-Reymonds Ignorabimus-föredrag (1872) utgör i grunden ett eko af hvad Tyndall anfört i ett brittiskt sällskap (1868); och på äldre dagar ha Virchow och Liebig och Maxwell och Lord Kelvin och andra gett luft åt den tunga besvikelsen, att naturvetenskapen ej räcker att omspanna helheten eller icke förslår att begrunda en allmän världs- och lifsåskådning.

Och detta har närt de strömningar, hvilka gått ut på att afhjälpa de brister som sålunda erkänts. Tigerstedt har gett sitt bidrag här till med denna sin vetenskapslära. Han varnar (ss. 89—93, 104) för alltförklarande världsåskådningar på naturvetenskapens grund; men i sin trotsiga ungdom vände han sig mot dem, »som velat förmena vetenskapen rättigheten att bilda en allmän enhetlig världsåskådning» (Naturforskn. mål och gränser, F. T. 1878 II s. 18).

Huru skall denna de åldrande männens mistänning förstås? Beträffande Maxwell har Höffding, helt visst en smula summariskt, sökt tyda den, som följer: (Moderne Filosofer 1904 s. 86): »som hos icke faa Naturforskare ligge», skriver Höffding, »undertiden hos ham de teologiske Foreställinger saaledes paa Springet, at de traede op, naar han mener at staa ved en absolut Graense, eller maaske rettere at de förløde ham til at mene at staa ved en saadan Graense.» — Sna rare ville man förstå en sådan förnyad undran inför de yttersta frågorna som en »retour de l'âge», den s. k. farliga ålderns: ett ungdomsbegärens upplammande, med vida världsfamnande drifter och tyätföljande världssmärt. Det metafysiska behofvet har slumrat, men vaknar nu till nytt lif, med frågor om mänsklig tillvaros hvadan och hvarthän. Helt absorberad af materieförklarandet har man under mandomens möda icke haft tid att tänka på det andliga lifvets problem; när de nu åter inställa sig, förklarar man dem olösliga, tröstar sitt forskarsamvete med att man här stött på en gräns för det vetenskapliga vetandets möjligheter. Samma behagliga tröst, jämte glädjen att topprida andra, är ju kunskapskritikens förnämligsta tjusning . . . Men är ej allt detta ett trötthetens tecken,

en suck öfver fåfängligheten af de mödor man utstått — och pubertetsårens aspirationer, som med förnyad makt gå igen?

Om trötthet och maklig misströstan kan åtminstone icke bli tal inför en fortsatt arbetsfver så slösande rik och mångsidig som i fallet Tigerstedt. Men kanske kommer hos honom, enligt den anförda utvecklingslagen, till de vaknande ungdomsintressena friska skott af tvivel; och därmed lusten att spela ett spratt åt kolleger och fackföreläsare med deras dogmatiska trosvishet — och att samtidigt varna ungdomen att *inware in verba magistri*? — Att döma af den fart och glans, med hvilken hans bok är skriven, har denna exkurs i vetenskaplig kritik varit en lek för författaren. Och om dessa hans påminnelser, som nedskrifvits till förströelse, icke syfta till annan kritik än den i praktiken närmast nödvändiga: om Tigerstedt begränsat sin uppgift och icke tar steget fullt ut, till hvad han väl skulle kalla filosofisk kritik till skillnad från vetenskaplig; så kan han icke klandras, låt vara att han bort ange det. Icke heller får man begära, att den som ägnat en lifsgärning och en den rikaste lifsgärning åt vetenskapliga nyförvärf på stigar, dem han själf banat, skulle slå in på helt korsande led, gå in på den totalomkastning af naturvetenskapens förklaringsvägar, som kunskapskritiken fordrar. All afpassning har sina gränser; i sin tur kan af den banbrytande bli en, som håller tillbaka — om icke af moralisk motvilja att väcka de ungas uppror och tvivel i så kardinala stycken, så kanske af försiktig omtanke om naturvetenskapens skyddande mot dylik förmentligt öfverdrifven och ofruktbar skepticism.

Men ofruktbar och enbart negerande blir icke denna till grundbegreppen syftande kritiska storstädnig, om hvilken Tigerstedt tiger; och heller icke farlig för etiska världen. Den gör ju en bråd ända på all s. k. materialism, i det att den lyftar det medvetna lifvet till det centrala i tillvaron, låt vara som endast en bit natur i den öfriga naturen. Jaget blir först ur sådan synpunkt verklig mikrokosmos; fysiken blir ett med psykologin, men de fortbestå likväl för sig som autonoma delar af en och samma naturvetenskap.

Allt detta kräfde förvisso ytterligare belysning. — Skall läsarens benägna intresse och redaktionenens tålmod förslå för en eller annan fristående uppsats om naturförklaringsnydaning, också om de framträda utan polemisk syftning? Det vore då en följd af intressen och impulser, som vaknat genom Tigerstedts »Vetenskaplig kritik». Och det skulle bekräfta en lösning han gifvit (s. 13) — och som äfven kan tjäna att urskulda denna långdragna anmälan:

»Faktiskt finnes ju intet för människan viktigare problem än frågan om hennes egen natur och hennes ställning i världen.»

Freden och dess ekonomiska verkningar.

Af

R. F. v. Willebrand.

John Maynard Keynes: *The Economic Consequences of the Peace.* London, Macmillan & Co, 1920.

Ej utan tvekan har ett namn teknats under titeln till denna uppsats, eftersom det mesta däri härrör från den anmälda bokens författare, medan den som signerat uppsatsen blott bidrager med sammanbindande text. Men någon måste ju stå ansvar äfven för ett referat, om än hufvudparten däraf återges inom citationstecken och utan åtföljande resonemang. Förfaringssättet torde finnas motiveradt af bokens beskaffenhet. Dess innehåll är nämligen så nytt och så alltigenom byggt på förstahandskunskap, att en kommentar äfven i bästa fall blefve otjänlig, men efter all sannolikhet dessutom missvisande, äfven om kommentatorn vore mera förtrogen med ämnet, än den som nu refererar. I samband härmed uttalas förhoppningen, att nedanstående mycket sammanträngda referat af Mr. Keynes' i pressen redan mångfaldt återopade bok icke skall anses göra intrång vare sig på författarens rätt eller på dens, som får bemyndigande att öfversätta arbetet till svenskan.

*

Bokens författare, som är engelsk universitetslärare — Fellow of King's College i Cambridge — och under krigstiden varit anställd vid Finansdepartementet samt i sådan egen-
skap representerat detta vid fredskonferensen i Paris intill den 7 juni 1919, meddelar i företalet, att han afsade sig befatt-